

DAMIR SALOPEK

RASPRAVA *DE NAVIGATIONE* BENEDIKTA KOTRULJEVIĆA

Ime dubrovačkog humanista i poslovnog čovjeka Benedikta Kotruljevića (1416-1469), koji je pretežni dio života proveo izvan domovine, poglavito u državnoj službi kod napuljskih vladara Alfonsa I. i Ferdinanda I., poznato je u prvom redu po do sada jedinom objavljenom djelu *O trgovini i savršenu trgovcu (Della mercatura et del mercante perfetto)*, prvom europskom priručniku o trgovini i knjigovodstvu. No poslovična sudbina koja prati knjige mogla bi mu lako priskrbiti još jedno prvenstvo. Naime, osim spomenutoga, Kotruljević se navodi kao autor i drugih zagubljenih djela (*De uxore ducenda, Della natura dei fiori*) među kojima je doskora bilo i *De navigatione*. Prije osam godina, međutim, na trag spomenutom djelu naišao je zagrebački klasični filolog Darko Novaković i o svojem otkriću izvijestio najprije u »Vjesniku«,¹ a potom u iscrpnom prikazu na znanstvenom skupu o Kotruljeviću održanom od 17-19. listopada 1996. u Dubrovniku.² Novaković je nepobitno dokazao da se radi o originalnom Kotruljevićevu djelu koje zavrjeđuje apsolutnu pozornost i vremenom nastanka, no osobito svojim sadržajem. I prema jednom i prema drugom kriteriju ova rasprava prvo

¹ D. Novaković, »Prvi hrvatski udžbenik plovidbe«, *Vjesnik*, 18. 3. 1995, str. 31 (*Danica* 17).

² D. Novaković, »Novopronađeni rukopis Benedikta Kotruljevića«, u zborniku *Dubrovačanin Benedikt Kotruljević: hrvatski i svjetski ekonomist XV. stoljeća*, ur. V. Stipetić, HAZU/Hrvatski računovoda, Zagreb, 1996, str. 19-32.

je sveobuhvatno djelo o navigaciji, ne samo u hrvatskoj nego i u europskoj literaturi.

Rukopis se danas nalazi u Beinecke Rare Book and Manuscript Library na Sveučilištu u Yaleu, pod brojem 557, u papirnom kodeksu koji sadrži 66 listova. Na početku je predgovor posvetnoga karaktera upućen mletačkom duždu i senatu, na latinskom jeziku, naslovljen *Benedictus de Cotrullis Equitis [sic!] ad inclitum Senatam Venetorum De navigatione liber. Incipit probemium primum foeliciter*. Sama rasprava pisana je humanistikom na talijanskom jeziku, a ima i nekoliko crteža (ruža vjetrova, veslačka klupa) te bjelina na kojima su, kako se jasno razabire iz teksta, trebale biti geografske karte i mjesečeve tablice. Građa je raspoređena u četiri knjige, po poglavljima koja nose zasebne naslove. Budući da se tekst prekida usred posljednje rečenice, vidi se da rasprava nije u cjelini ili dovršena ili sačuvana, ali da nije prelazila spomenuti okvir.³ Prema jednom navodu iz rukopisa on se može nedvojbeno datirati u 1464. godinu.

Po svojem karakteru Kotruljevićeva je rasprava didaktičko djelo, s intencijom opisa i poduke u jednom od najvažnijih vidova ljudske djelatnosti. Ono ne govori o »tehnicima plovidbe« — nju prepušta praksi i iskustvu, koje neprestano spominje kao nužne i neizostavne čimbenike svakoga pa i mornarskoga umijeća. Govori, međutim, o onome što ulazi u teorijski okvir, što tvori znanje zasnovano na razumijevanju principa onih disciplina koje prema Kotruljevićevu mišljenju istom mogu stvoriti obrazovana mornara, a tek takav mornar može sebi i zajednici polučiti probitak koji pomorstvo neupitno donosi. Za uspješnu plovidbu nije dovoljna samo praktična vještina ili iskustvo, već i poznavanje geografije, astronomije, astrologije, meteorologije, psihologije, medicine. Pri tome se Kotruljević neprestano poziva na najznačajnije autoritete iz spomenutih disciplina, od klasičnih do suvremenih, navodeći mnogobrojne citate kojima potkrepljuje bitna mjesta u svakom odjeljku svoje rasprave.

KARAKTERISTIKE TEKSTA I NAČELA NJEGOVA IZDANJA

Kotruljevićev talijanski u osnovi je ugladeni napuljski dijalekt s primjesama venecijanskog, osobito u vokabularu.⁴ Glavna je karakteristika rukopisa njegova (orto)grafijska nedosljednost, zasnovana na činje-

³ Usp. D. Novaković, o. c., str. 21 (bilj. 9).

⁴ Usp. Ž. Muljačić, »U potrazi za izvornim Kotruljevićem«, cit. zbornik, str. 8.

nici da je tekst dijelom zapisivan prema diktatu a dijelom prepisivan iz autorova ili nekog drugog predloška.⁵ Ta se nedosljednost najčešće očituje:

- u pisanju slova (*eleminti: elimenti*);
- u iskrivljenom pisanju riječi (*Aximandro: Anaximander, de Almatia*);
- u rastavljanju riječi (*infralialtri, de scriptio*);
- u pisanju velikih slova (*Lo Apostolu paulo*);
- u pisanju dubleta (*delle: dele*).

Privedujući tekst *De navigatione* držao sam se sljedećih načela:

— na razini grafije u potpunosti su poštivani rukopisni oblici i ostavljene su sve nedosljednosti i »iskrivljavanja« dokle god se činilo da je tekst razumljiv. Malobrojne emendacije većinom se tiču pisarskih pogrešaka ili pogrešaka pri prevođenju iz latinskog predloška. Sva su takva mjesta navedena u kritičkom aparatu kao *varia lectio* (volte] molte);

— ostavljeni su grafemi *Ϸ*, *ϸ* i *Ϲ*, ali je prema današnjem načinu pisanja *j* preneseno s *i*, a *u* sa *v*, kad ima vrijednost konsonanta;

— ortografija je u načelu provedena prema pravilima suvremenog talijanskog jezika: to se prije svega odnosi na bilježenje naglasaka i apostrofa te u rastavljenom pisanju pojedinih složenih riječi, osobito veznika. Ipak, katkada sam ostavio starije nesložene oblike, pogotovu ako pretežu u rukopisu (*meço giorno*); u nekim specifičnim slučajevima, a i inače, slijedio sam Tognettija;⁶

— sve kratice, uobičajene u načinu pisanja onoga vremena, razriješio sam u potpune oblike, osim *c.* (*caput*) i etc. (*et cetera*); pri tome sam se kod mogućih dvojbenih rješenja odlučio za standardni književni oblik (*q̄llo > quello*, ne *quillo*);

— izbor i mjesto interpunkcija te oblikovanje teksta unutar poglavlja su moji;

— bilješke, osim nekoliko njih koje objašnjavaju određene osobitosti u samome tekstu, većinom sadrže navode autora i njihovih djela citiranih u Kotruljevićevu traktatu; gdje se može samo raspoznati Kotruljevićev izvor ili je očito da ga prevodi, naveden je i originalni latinski ili grčki tekst.⁷

⁵ Usp. D. Novaković, *o. c.*, str. 28.

⁶ Giampaolo Tognetti, *Criteri per la trascrizione di testi medievali latini e italiani*, Rim, 1982.

⁷ Svi Kotruljevićevi citati (osim jednoga iz Danteova *Pakla*) potječu iz tekstova klasičnih ili posljeantičkih autora pisanih na latinskom jeziku. Iz rukopisa je vidljivo da Kotruljević nije znao

Zahvaljujem se Darku Novakoviću na sveobuhvatnoj pomoći u svim filološkim komponentama relevantnima za oblikovanje ovoga izdanja, Žarku Muljačiću na preciznim uputama u vezi s Kotruljevićevim jezikom te Ingrid Damiani Einwalter na strpljivom korekturnom čitanju cijeloga teksta i nesebičnoj poduci priređivača u talijanskom jeziku.

grčki, već je grčke pisce čitao u latinskom prijevodu. Budući da su mi ti prijevodi većim dijelom bili nedostupni, radi potpunije informacije označio sam takva mjesta prema grčkom originalu. Potpunije istraživanje izvora kojima se poslužio Kotruljević nadilazi intencije ovoga izdanja. I za izostanak nekih bilježaka razlogom je, na žalost, nedostupnost izdanja pojedinih autora: to, dakako, nije opravdanje već samo objašnjenje.